

Історія

УДК 316.7:323.1(477)

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.15687118>

**Російсько-українська війна як ситуація межовості: увиразнення
ідентичності**

Киридон Алла Миколаївна,

доктор історичних наук, професор,

директор Державної наукової установи «Енциклопедичне видавництво»,

м. Київ, Україна, <https://orcid.org/0000-0003-4375-5350>

Косяк Світлана Михайлівна,

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри соціальних і гуманітарних дисциплін

Національного університету цивільного захисту України

м. Черкаси, Україна, <https://orcid.org/0000-0002-9817-5743>

Прийнято: 27.05.2025 | Опубліковано: 18.06.2025

Анотація. Глобальні політичні та соціально-економічні трансформації, у вирі яких Україна знаходиться від самого початку здобуття Незалежності, спричинили суттєві трансформації в усіх сферах, включно з ціннісними орієнтаціями та менталітетом, у просторі національно-культурної і громадянсько-політичної ідентичностей тощо. Російсько-українська війна маркувала перехід до нової реальності та стала межею /вододілом історичного розвитку нації на «до» і «після». У цій ситуації межовості увиразнилася потужна екзистенційна криза сучасного українського

суспільства. Осмислення порушеної проблеми вимагає контекстуального аналізу багаторівневої подієвої площини російсько-української війни задля увиразнення ідентичності. Метою пропонованої розвідки є пошук теоретично обґрунтованої відповіді на питання увиразнення ідентичності в ситуації межовості, сформатованої російсько-українською війною. Відповідно до мети сформульовано такі завдання: окреслити методологічно-сміслові настанови та дефініції ключових категорій; концептуально проаналізувати російсько-українську війну як ситуацію межовості, що форматує багатовимірні аспекти смислобуття суспільства; схарактеризувати теоретичні засади детермінованості ідентичності форматом трансформаційних процесів ситуації межовості тощо. Наукова новизна дослідження полягає в рефлексивно-критичному осмисленні кореляції ідентичності та ситуації межовості війни, яка детермінує фундаментальні ціннісні трансформації, та спробі комплексної міждисциплінарної концептуалізації порушеної проблеми. Результати дослідження вказують на двоїстий характер ситуації межовості, що окреслилась в умовах широкомасштабної російсько-української війни: вона одночасно і створює загрози (зокрема екзистенційного характеру), і відкриває нові перспективи формування ідентичності, конструювання простору тимчасових ідентичностей, посилює консолідаційний потенціал суспільства і нації в умовах війни, тощо. Міждисциплінарний характер дослідження може змотивувати подальші наукові розробки теми ідентичності в ситуації межовості, сформатованої умовами російсько-української війни.

Ключові слова: російсько-українська війна, соціокультурні виклики, ситуація межовості, ідентичність, ідентифікація.

The Russian-Ukrainian War as a Liminal Situation: Clarifying Identity

Alla Kyrydon,

Doctor of Historical Sciences, Professor,
Director of the State Research Institution «Encyclopedia Press»,
Kyiv, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0003-4375-5350>

Svitlana Kosiak,

PhD in History, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Social and Humanitarian Disciplines,
National University of Civil Protection of Ukraine,
Cherkasy, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0002-9817-5743>

Abstract. *The global political and socio-economic transformations that have swept through Ukraine since the very beginning of its independence have led to significant changes across all spheres, including value orientations and mentality, in the context of national-cultural and civic-political identities. The Russian-Ukrainian war has marked a shift to a new reality and has become a watershed moment in the historical development of the nation, dividing it into "before" and "after." In this liminal situation, a profound existential crisis within contemporary Ukrainian society has become increasingly evident. Addressing this issue requires a contextual analysis of the multilayered events of the Russian-Ukrainian war in order to clarify the question of identity. The purpose of this study is to seek a theoretically grounded answer to the problem of identity clarification in a liminal situation shaped by the Russian-Ukrainian war. The following research objectives have been defined in accordance with this goal: to outline the methodological and conceptual framework and define key categories; to conceptually analyze the Russian-Ukrainian war as a liminal situation that shapes the multidimensional*

aspects of societal meaning-making; and to reveal the ways in which identity is determined by the transformational processes inherent in such a liminal situation. The scientific novelty of this study lies in its reflective and critical understanding of the correlation between identity and the war-induced liminal condition, which determines fundamental value transformations, as well as in its attempt at a comprehensive interdisciplinary conceptualization of the issue. This research aims to deepen and enrich the understanding of the essential processes of identity formation in contemporary society. The results of the study point to the dual nature of the liminal situation that has emerged amid the large-scale Russian-Ukrainian war: it simultaneously poses threats (including existential ones) and opens new perspectives for identity formation, the construction of temporary identities, and the strengthening of the society's and nation's consolidation potential under wartime conditions. The interdisciplinary nature of this research may inspire further scholarly inquiry into the issue of identity in liminal situations shaped by the Russian-Ukrainian war.

Keywords: *Russian-Ukrainian war; sociocultural challenges, liminal situation, identity, identification.*

Постановка проблеми. Російсько-українська війна, що триває понад десятиліття, від початку повномасштабного вторгнення російської армії в Україну у лютому 2022 р. сповнена граничних ситуацій, в яких у досвіді мільйонів українців виняткового смислу набувають проблеми свободи, самоздійснення, відповідальності, вибору, ціннісних орієнтацій [7, с. 34]. Тільки за роки повномасштабної війни Україна понесла непоправні втрати (втрати людських життів) та матеріальні збитки. За даними Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні, станом на лютий 2024 р. понад 10 675 цивільних осіб загинули та понад 20 тис. отримали поранення в країні [8]. Унаслідок бойових дій було пошкоджено або зруйновано 1055 закладів освіти

та 444 медичні установи [8]. За оцінками Міністерства охорони здоров'я, торік близько 15 млн людей потребували психологічної підтримки, з них від 3 до 4 мільйонів – медикаментозної. Мільйони переміщених осіб і зростання кількості ветеранів є додатковими факторами ризику; особливої уваги також потребує молоде покоління, народжене під час війни [18, с. 31–32].

У смисловому центрі російсько-української війни «перебуває зіткнення ідентичностей, тому йдеться про війну екзистенційного вибору» [3, с. 21–22]. У ситуації межовості окреслилась потужна екзистенційна криза сучасного українського суспільства, що спонукає до необхідності переосмислення минулого досвіду, формування стратегій розвитку, означування і витворювання національної самототожності та пошуку сенсу існування. Характерною особливістю сучасної науки в Україні стала поглиблена увага до проблем національної ідентичності, викликана, насамперед, посиленням тенденцій до усвідомленого зростання національної самосвідомості та розуміння необхідності національної ідентичності як засадничого складника державотворення.

Гіпотеза дослідження. Російсько-українська війна маркувала перехід до нової реальності, увиразнила формати ціннісно-життєвих та смислових орієнтацій спільноти, стала межею /вододілом історичного розвитку нації на «до» і «після». Аналіз цих маркерних подій історичного процесу державотворення в Україні та відповідне їхнє осмислення є вагомим в умовах сучасного мінливого «плинного» світу. Порушена проблема розглядається через кілька дослідницьких стратегій. Перша стратегія потребує окреслення концептуальних засад ідентичності та її відповідного предметно-контекстного оприявлення; друга – фокусується навколо осмислення поняття межа / межовість; третя – лише марковане контекстуальне тло подієвої історії (російсько-української війни).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика ідентичності в сучасній науці представлена багатьма дослідницькими підходами: психосоціальний підхід (Е. Еріксон, З. Фройд, Е. Фром), конструктивістський підхід (П. Бергер, Т. Лукман), когнітивний підхід (Дж. Тернер, Г. Теджфел), соціокультурний підхід (Р. Баумайстер, П. Бергер, Т. Лукман, З. Бауман, Е. Гідденс, Дж. Мід, Н. Еліас), символічний інтеракціонізм (Г. Мід, Ч. Кулі, І. Гофман, Ю. Габермас), феноменологія (А. Шюц, М. Гайдегер), постмодерн (Е. Гідденс, П. Бурдьє) та ін. Зазначені підходи варіативні в тлумаченні ідентичності, її змістової наповненості, структури, механізмів формування тощо. Відтак наукове осмислення праць теоретиків ідентичностей забезпечує комплексність та інтеграцію у вивченні цього феномену.

Джерельним підґрунтям аналізу стали загальнонаціональні опитування за різні роки від початку російсько-української війни 2014 р.

В українських студіях загальні проблеми ідентичності та ідентифікації розробляли Т. Булавіна, П. Гнатенко, В. Павленко, І. Середняцька; особистої та соціальної ідентичностей – А. Алексєєва, Т. Воропаєва, А. Зубенко, К. Коростеліна, Н. Пілат, А. Ручка та ін., гендерної ідентичності – Ю. Белікова, І. Найдовська, Н. Терещенко та ін.; національної ідентичності – Є. Бистрицький, О. Гнатюк, В. Горський, І. Дзюба, Я. Калакура, А. Киридон, М. Козловець, С. Кримський, С. Кульчицький, Л. Нагорна, Ю. Павленко, Г. Палій, М. Попович, О. Рафальський, М. Рябчук, М. Степико, Н. Шульга, М. Юрій та ін.; етнічної ідентичності – І. Вільчинська, М. Головатий, О. Грищенко, Ю. Дингес, М. Обушний та ін.

Різноманітні аспекти ідентичності безпосередньо за умов російсько-української війни розглядали вітчизняні науковці: В. Богайчук, С. Бойко, В. Вінков, В. Дияк, К. Журба, О. Злобіна, О. Калакура, Я. Калакура, С. Катаєв, О. Кіндратець, Н. Костенко, В. Коцур, В. Кулик, А. Османова, С. Пирожков,

О. Резнік, Т. Сергієнко, Л. Співак, К. Тушко, Н. Хамітов, С. Шевченко, І. Шкільна, І. Щербак, С. Яремчук та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми.

Концептуальне ядро доволі репрезентативного масиву досліджень порушеної проблеми різниться як метою, яку визначають конкретні науковці, так і кінцевими цілями, котрих вони намагаються досягти, демаркацією відповідних дискурсів та обраного дисциплінарного інструментарію. Відповідно, для ефективних дослідницьких результатів аналізу порушеної проблеми важливо систематизувати напрацювання історіографічного доробку та екстраполювати їхній смисловий та предметно-фактологічний ресурс на аналіз характеристики трансформації ідентичності в ситуації межовості російсько-української війни. Унікальність пропонованого дослідження полягає передовсім у постановці проблеми й спробі її концептуалізації: аналіз історіографічного доробку засвідчив відсутність аналогів порушеної проблеми. Автори пропонованої наукової розвідки ставили за мету передовсім теоретико-методологічне та концептуальне осмислення проблеми впливу породженої російсько-українською війною ситуації межовості на ідентичність (наповнення теоретичного складника інтерпретативним сегментом емпіричних даних вбачаємо завданням на перспективу).

Формулювання цілей дослідження. Специфіка сучасного гуманітарного дискурсу робить затребуваними міждисциплінарні методологічні підходи як найдієвіші при розв'язанні тих питань, котрі одночасно мають актуальну значущість для цілої низки світоглядних і соціальних наук. Однією з таких проблем є ідентичність. *Метою* дослідження є пошук теоретично обґрунтованої відповіді на питання увиразнення ідентичності в ситуації межовості, сформатованої російсько-українською війною. Відповідно до мети сформульовано такі *завдання*: окреслити методологічно-смислові настанови та дефініції ключових категорій;

концептуально проаналізувати російсько-українську війну як ситуацію межовості, що форматує багатовимірні аспекти смислобуття суспільства; розкрити детермінованість ідентичності форматом трансформаційних процесів ситуації межовості.

Методологічна стратегія дослідження вибудована з огляду на міждисциплінарність порушеної проблеми, яка отримує відображення в дослідженнях істориків, філософів, культурологів, соціологів, політологів тощо. У методологічному плані принципове значення відіграє системний підхід, що характеризується орієнтацією на інтеграцію теоретичних узагальнень різних галузей гуманітарного знання (у нашому випадку – історії, філософії, соціології, культурології та ін.), адже саме в цілісності вивчення результатів, нагромаджених у кожній предметній сфері, можливе повноцінне вивчення феномену ідентичності. Серед визначальних принципів дослідження – антропологічний, логіко-історичний, проблемний та інші принципи.

Результати дослідження. *Ідентичність* – міждисциплінарне поняття, яке досліджують антропологи, культурологи, політологи, психологи, соціологи, філософи та ін. Маючи спільний об'єкт дослідження, різногалузеві наукові напрацювання перебувають у тісному взаємозв'язку й компліментарності, виокремлюючи лише різні предметні сторони в дослідженні феномену ідентичності. Сьогодні досліджуються найрізноманітніші ідентичності: особистісна, культурна, етнічна, національна, громадянська, релігійна, професійна, наративна тощо. Водночас спостерігається суголосність висновування: ідентичність пронизує всі сфери життя, має свою структуру, механізми формування, зазнає постійних змін із плином часу, залежно від обставин; реалізується через практики, а з практик кожної людини формується загальна суспільна поведінка. У цілому сучасні теорії в дослідженні ідентичності акцентують на її мінливості та динамічності крізь призму теорії соціального простору (П. Бурдьє), детально описують

місце й значення ідентичності в сучасній культурі, а також визначають значення ідентичності в просторі соціальних відносин (Е. Гіденс).

Ідентифікація нерозривно пов'язана з когнітивною, емоційною, ціннісно-сміисловою та поведінковою сферами діяльності особистості, зумовлюється потребами, мотивами, цілями і установками, опосередковується мовою спілкування, нормативно-звичаєвими, знаково-символічними, ідейно-образними та ціннісно-смісловими системами культури [5]. На думку українських дослідників Н. Й. Черниш [25], М. О. Шульги [26], І. О. Кресіної [16, с. 83–89], загальна ідентичність складається з окремих «ідентитетів», які різноманітні за сферами прояву й спрямованостями [6]. Під омофор генералізованого поняття ідентичності потрапляють всі види ідентичностей – етнонаціональної, культурної, політичної, громадянської, релігійної, цивілізаційної тощо.

Концептуалізація поняття «межа / межовість». У сучасній гуманітаристиці (і зокрема *Boundary Studies*) «межа» є концептуальним поняттям фронтального простору і привабливою темою в постколоніальних розвідках. У рамках теорії пограниччя в англomовному гуманітарному просторі існує декілька теорій – «Frontier Studies», «Border Studies» і «Boundary Studies»: кожна категорія перекладається як «межа», але при цьому має різне смислове навантаження. Найближче до розуміння межовості в контексті порушеної теми – «Boundary Theory», яка вивчається через такі категорії, як «межа», «обмеження», розмежувальна лінія, кордон [29; 35].

Новизна порушеної проблеми дослідження полягає в спробі використання концептуальних положень теорій межовості (пограниччя, фронтиру) для аналізу ситуації за карколомних зламів воєнного лихоліття понад десятирічного періоду від 2014 рр. За цих обставин мінливість і динамічність життя, політичні, економічні, соціально-культурні трансформації тощо суттєво змінювали ідентичність, повсякдення тощо індивідів, груп,

соціуму. Зміна соціокультурного контексту, зміна аксіології на «стику» традицій, що давно склалися й діють, і нових тенденцій, що тільки формуються, яскраво позначає феномен межі, який указує на те, що ці нові тенденції не відразу стають повною мірою альтернативою переважному типу мислення та знання. Межовість екстраполюється на безліч різноякісних і різнорівневих елементів і структур в усіх сферах суспільного життя, на перетин різновекторних зовнішніх впливів тощо.

Поняття «межа» (синоімічний ряд: фронтір, лімінальність) – багатозначне [2, с. 20–21]: «межа» як реальна чи уявна вертикальна поверхня, що розділяє різні території і визначає кордони поширення суверенітету; «межа» як фронтір, лінія розділу між територіями, культурами, спільнотами; як допустима норма; як кінець і початок; пограниччя, стик і риса розділу; ділянка дотику; у контексті психологічної рефлексії – як осмислення і прийняття окремого від інших Я, як усвідомлення своєї автономності і суверенності тощо. Лімінальність передбачає втрату визначеності, певну стадію деструктивності. Фронтірний «простір між» увиразнюється як «розширений образ особливої протяжної межі, що має власне наповнене тіло – соціальне, культурне, смислове. Це «тіло межі» може являти собою дуже складно організований простір взаємовпливів – рухливий, розтягнутий, з розмитими обрисами «топос переходу» («контактна зона», «ареал взаємодій» тощо)» [20, с. 49]. Серед характерних рис ситуації лімінальності: розмитість, дифузність, невизначеність, ситуація парадоксу тощо. Межовість / фронтір розглядається як актуальна і суперечлива форма взаємодії соціокультурних просторів, що вбирає в себе риси кількох культурних територій і породжує нову реальність. Межа / межовість – завжди кордон із чимось, перехідна реальність, простір «між», а отже, належить одночасно обидвом явищам, культурам, семіосферам, які є взаємопроникними та взаємоперехідними (з огляду на те, що кожен культурний акт сутнісно формується і форматується «на

межах»). Водночас «межовість» – простір породження нових сенсів, трансформації цінностей, народження нової реальності. При цьому ситуації межовості загострюють сприйняття світу, подієвого ряду, феномену «розмикання межі» й набуття нових сенсів. Порухення меж вносить істотні зміни в домінуючі установки суспільної свідомості. Феномен межі, що виникає на перетині різних життєвих центрів, має безпосередній стосунок до проблеми цілісності й цінності людського буття.

Російсько-українська війна створила ситуацію нестабільності й невизначеності з відповідним маркуванням межовості й тимчасовості контексту, який враховує складні зв'язки соціальних, культурних значень традиції зі сучасністю. На цьому етапі культурно-історичного становлення нашого суспільства ми переживаємо період невизначеності; окреслюються лише контури «нового»; багато з того, що відбувається, у ситуації «актуального сьогодні» складно піддає оцінюванню, а «нове», що зароджується, поки не сприймається як нове. Ця межа або екстремальна ситуація, коли кордони станів не ясні, істотно змінює характер і стан мислення кожної людини. Процесуальність демаркації призводить до закріплення по той бік (реально наявної або уявної) лінії образу «Іншого», який може бути незрозумілий, сприйматися як потенційна загроза нашій цілісності чи існуванню. Так, для формування портрету українського суспільства та увиразнення національної ідентичності під час російсько-української війни показовим є оцінювання ставлення до росіян. Якщо за даними КМІС на жовтень 2024 р. 93 % українців погано ставилися до РФ, то станом на 2025 р. у цьому питанні мешканці всіх макрорегіонів країни демонструють єдність у негативному ставленні (від 96 % на Заході, до 90 % та 88 % респондентів відповідно на Півдні та Сході України). До росіян як народу негативно ставляться 84 % респондентів (77 % на Півдні та 75 % на Сході країни). Щоправда, у цьому контексті з'явився й чинник внутрішнього громадянського протистояння – за даними опитування 2023 р.,

36 % респондентів виявили неприязнь до співгромадян росіян за національністю [24, с. 14].

Специфіка ідентичності в ситуації межовості російсько-української війни. У кожній епохи – свої горизонти і своє розуміння межі можливого й неможливого, тому в дослідженні феномена межі людини дуже важливо врахувати фактор часу і фактор культурного опосередкування, які виявляють основні аспекти його проблематики [2, с. 21]. Межовість – своєрідний маркер відокремлення, де завершується одна культурна форма (один історичний етап), і розпочинається інша (інший). У цьому сенсі поняття межі завжди двозначне. З одного боку, вона розділяє (розмежовує), постає заслоном, завершенням, кінцем; з іншого – поєднує, слугує містком «між», що сполучує розділене, є своєрідним «місцем зустрічі» кінця та початку. Ми свідомі того, що ідентичність (не лише індивідуальна, а й колективна, національна тощо) не є статичною: вона змінюється під дією різних чинників. Граничні / межові ситуації активно тригерують ці зміни. За умов тривалої гібридної агресії Російської Федерації українська ідентичність зазнала суттєвих впливів політичних, культурних, соціальних та інформаційних чинників. Водночас саме українська ідентичність є визначальним засобом протидії російській агресії. Сучасна українська ідентичність постає у нових культурних та геополітичних смислах, які є однаково прийнятними для всіх громадян країни, незалежно від їхньої етнічної належності. Сьогодні ідентичність «українець» визначається, перш за все, ціннісними, а не етнічними чи етнокультурними критеріями. Українська ідентичність є визначальною засадою легітимізації факту існування української держави-нації та має забезпечити появу в нашій державі загальноукраїнських смислів, значень, світоглядної парадигми, цілісності культурного простору, – усього того, що об'єднується концептом «ідентичність». Широкомасштабна агресія РФ проти України стала кульмінаційним моментом для мільйонів українців для здійснення

усвідомленого вибору ідентичності – чіткого самоототожнення як громадянина своєї держави, представника своєї нації [9].

Дослідження змін національно-громадянської ідентичності в умовах гібридної та повномасштабної російсько-української війни проаналізувала О. Злобіна [10, с. 5–24]. Так, авторка зауважує, що дослідження процесів змін соціальних ідентичностей почалося в Україні ще на початку гібридної війни. Зокрема, науковці привертали увагу до того, що складником сучасної гібридної війни є вплив на українську національно-державно-громадянську ідентичність з боку країни-суперника з метою доведення ситуації до такого стану, коли частина населення стає на бік зовнішнього агресора та оголошує ворогом іншу частину населення власної країни. У цьому контексті досить ретельно обговорювались як перебіг гібридної інформаційної війни [31], так і загрози щодо української ідентичності [15; 22; 23]. Війну на сході України розглядали як своєрідний засіб примушення до ідентичності. Однак примусова ідентичність була нестійкою, схильною до швидкої зміни під впливом несприятливих економічних та політичних чинників [12]. Розглядаючи особливості формування ідентичності, дослідники виокремлювали різноманітні впливи образів «Іншого» й «Чужого» на свідомість індивідів і соціуму в період гібридної війни в Україні, загострення конфлікту ідентичностей [13]. Дослідник М. Алексєєв на підставі порівнянь досліджень 2014 р. та 2015 р. висногував сплеск громадянської національної гордості та почуття національної приналежності від початку збройного конфлікту [28]. У період 2017–2018 рр. дослідники зафіксували значний зсув від етнічної до інклюзивної громадянської української ідентичності, центрованої на українській державі, і автори навіть інтерпретували цей зсув як «рідкісний момент зміни особистості» [33, р. 94]. Загалом такий аналіз залишався радше на рівні метанаративів, дослідники, як правило, не доходили до конкретних змін на рівні особистості. Чи не єдиним винятком стало емпіричне

дослідження змін ідентичності під впливом війни жителів Донбасу [32]. О. Злобіна зауважує радикальну зміну ситуації після початку широкомасштабної війни [10, с. 7]. «Факт громадянства перетворився на екзистенційний досвід людей, і ціннісне резюме ідентичності уявилося напрочуд очевидно, куди різкіше й певніше, ніж це видавалося у стані пандемії й довгострокової близькості воєнного конфлікту на Сході», – пише Н. Костенко [14, с. 7]. При цьому увага філософів, культурологів, педагогів, політологів, лінгвістів зосереджувалася на дослідженні впливу війни на національну ідентичність в різних контекстах [10; 19 та ін.]. Зміни національно-громадянської ідентичності під впливом подій війни соціологи пов'язують з трансформацією уявлень про минуле (відчуження від Росії, втрата комплексу меншовартості), теперішнє (підвищення в екстремальних умовах цінності надбань доби незалежності) та бажане майбутнє (входження до європейської спільноти) [3, с. 7–10].

Російсько-українська війна активізувала подолання синдрому так званої «совєтської ідентичності», міфів про «один народ» і «спільну історію», кардинально змінила ставлення до «старшого брата» тощо: якщо у 2021 р. лише 55% опитаних вважали, що українці та росіяни не є одним народом, то вже у березні 2022 р. у таких було 77%, а у квітні – 91%. Послабилась ідентифікація себе з «радянськими людьми». За розпадом СРСР жалкували лише 11% (травень, 2022 р.), 2021 р. – було 32% (і цей відсоток був більш-менш стабільним з 2014 р.). Водночас значно чіткіше окреслились зовнішньоорієнтовані межі української ідентичності: європейська ідентичність зросла з 3,6 до 6,4 балів (0 означає, що людина зовсім не відчуває себе європейцем, а 10 – що відчуває абсолютно). Концепція ідентичності досить чітко описує коло викликів для національної безпеки, і насамперед – для мобілізаційного потенціалу, та вимагає розробки інструментів впливу в цій війні ідентичностей, яка зараз точиться між Росією та Україною. Необхідність

протидії зовнішньому агресору, тривалий характер війни, труднощі майбутнього повоєнного відновлення дають потужний імпульс зміцненню української колективної ідентичності [1]. Оскільки процеси викорінення української національної ідентичності на тимчасово окупованих територіях України з боку РФ тривають, це потребує після деокупації чіткої і зваженої державної політики, стратегій, ресурсів для відновлення української національної ідентичності [1, с. 62].

У аналітичній доповіді «Аналіз основних тенденцій у сфері колективних ідентичностей українського суспільства» (2024 р.) [1] наголошено, що повномасштабне вторгнення Росії в Україну прискорило процеси ідентифікації населення країни з політичною нацією та зумовило чіткіше окреслення зовнішніх меж української ідентичності. Війна засвідчила, що стійкість спротиву агресору значною мірою залежить від ідентичності населення як складника національної безпеки. До того ж, війна як зовнішня загроза суттєво вплинула на вагоме зростання рівня громадянської ідентичності українського суспільства. Питання ідентичності у російсько-українській війні як частини глобального протистояння демократичних та авторитарних держав є інструментом визначення загроз для національної безпеки, зокрема мобілізаційного потенціалу.

Геноцидно-окупаційна війна Московії проти України стала новим, надзвичайно важким випробуванням для збереження незалежності Української держави, національної ідентичності і стабільності суспільства, перетворилась у відповідальний іспит на міцність збройних сил, національної єдності та монолітності країни. Нинішня повномасштабна війна є продовженням імперської стратегії російського імперіалізму, успадкованої більшовиками, а відтак – сучасною Московією, і спрямованої на знищення України, розмивання української ідентичності. У ній зіштовхнулися дві абсолютно протилежні політичні системи, ідентичності та еліти з різними

цивілізаційними цінностями: з одного боку, російська імперсько-колонізаторська та загарбницька, а з іншого – українська демократична і національно-визвольна. Ці події стали межовими в народженні нових якостей ідентичності [11, с. 11–12]. Кровопротитна війна Московії проти України наштовхнулася не тільки на всенародний спротив захисників держави, героїзм, хоробрість, професіоналізм збройних сил, добровольчих батальйонів, волонтерського і партизанського рухів, високий рівень громадянської ідентичності українців, але й на непохитне прагнення українського народу зберегти та захистити територіальну цілісність і неподільність країни, її Соборність, продемонструвати єдність Сходу і Заходу. Водночас вона засвідчила непоодинокі факти колабораціонізму, зрадництва, переходу на бік ворога, дій на його користь від представників різних соціальних спільнот, охопно з державними службовцями, правоохоронцями, підприємцями, освітянами, медиками, служителями церкви тощо.

В. Кулик у статті «Національна ідентичність у час війни: Україна після російської агресії 2014 та 2022 років» [17] проаналізував зміни в українській національній ідентичності після російських військових інтервенцій у 2014 та 2022 роках. Автор зауважив, що на хвилі іноземної агресії національна ідентичність не лише стала більш помітною для українців, вона набула більш радикального значення, наповнивши громадянську прив'язаність до батьківщини потенційно ексклюзивним етнокультурним змістом.

В умовах російсько-української війни українське громадянство стало найбільш значущим для колективної ідентичності, залишивши далеко позаду локальну, регіональну, етнічну та інші види ідентичності. Громадянська ідентичність у цій логіці досліджень безпосередньо пов'язана з цінністю державності як такої. Відповідно до опитування Інституту соціології: якщо в листопаді 2021 р. 62,6 % респондентів вважали себе передусім громадянами України, то в липні 2022 р. так вважали 84,6 % опитаних, а в червні 2023 р. –

79,5 %. Таке зростання свідчить про те, що переважна чи абсолютна більшість українців (залежно від регіону проживання) сприймають незалежність своєї країни як цінність і також як цінність сприймають українське громадянство. До того ж, збільшення кількості перших і других є сталою тенденцією.

Висновки. Війна є постійною надзвичайною ситуацією, що забарвлює всю мережу відносин у суспільстві [34]. Агресія РФ проти України включає не лише військові операції, але й інформаційні та політичні втручання, спрямовані на дестабілізацію і деструкцію українського суспільства. Особливо варто наголосити на травматичності подій: породжує «колективну травму», якої зазнають не лише ті, хто безпосередньо постраждав унаслідок військових дій, а все населення. У таких умовах населення переживає подовжений травматичний стрес (ПТС), коли травма є одночасно поточною та реалістично передбачуваною в майбутньому, а не локалізованою в минулому [21, с. 24].

Війна створює ситуацію межовості, коли традиційні форми ідентичності руйнуються, посилюючи ситуацію ідентифікаційної невизначеності сучасного українського суспільства, і водночас – породжуючи нові якісні характеристики різних виявів ідентичнісних характеристик. За таких обставин українська ідентичність стає особливо важливою, адже вона є ключовим чинником збереження національної самосвідомості та відновлення державного суверенітету. Водночас важливо зауважити: кожна криза має вичерпування можливостей попередньої якості та пошук або перехід до нової, більш розвиненої та досконалої.

У пропонованій розвідці ми лише в першому наближенні маркуємо задекларовану проблему, усвідомлюючи її глибинність і багатовимірність та передбачаючи перспективність розпрацювання. Викладені теоретико-методологічні міркування в перспективі можуть бути наповнені й підкріплені емпіричними даними. Цілісне пізнання феномена ідентичності в умовах межовості в подальшому потребує інтеграції знань, застосування методології

наукового синтезу, наповнення фактологічним і емпіричним матеріалом. Міждисциплінарний характер дослідження може змотивувати подальші наукові розробки теми ідентичності в ситуації межовості, форматованої умовами російсько-української війни.

Список використаних джерел

1. *Аналіз основних тенденцій у сфері колективних ідентичностей українського суспільства: виклики національній безпеці* : аналіт. доп.; за ред. В. Потапенка, Ю. Каплан. Київ: НІСД, 2024. 68 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2024-09/ad_identychnist_16_09_2024_last.pdf
2. Артюхіна Н. В Історико-психологічний аналіз феномена межі як межового прояву існування людини: до постановки проблеми. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Сер.: Психологічні науки. Т. 1. № 1. 2018. С. 20–26. DOI: 10.32997/2617-3923-2018-1(1)-20-26
3. Війна як соціокультурний феномен. Круглий стіл «Філософської думки». Частина 1. *Філософська думка*. 2022. № 3. С. 7–58.
4. Воропаєва Т. Ідентичність українського народу в контексті соціокультурних трансформацій: теоретико-методологічні засади дослідження. *Вісник КНУ ім. Тараса Шевченка*. Українознавство. 2010. № 14. С. 15–18.
5. Воропаєва Т. Трансформація національної ідентичності громадян України та українських мігрантів в контексті цивілізаційного поступу України (1991–2011 рр.). *Українознавчий альманах*. Вип. 7. Київ : КНУ ім. Т. Шевченка, 2012. С. 39–46.
6. Голоденко О. Аналіз теоретичних підходів до вивчення феномену ідентичності в соціогуманітарних науках. *Соціологічні студії*. 2013. № 1.

С. 37–40.

URL:

https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/9800/1/socst_2013_1_9.pdf

7. Доброносова Ю. Д. Вибір як спосіб самоздійснення особистості у повсякденні війни. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2023. № 41. С. 34–39. DOI: <https://doi.org/10.32782/apfs.v041.2023.6>

8. Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні. 01.12.2023 р. – 29.02.2024 р. Об'єднані Нації. Права людини. Управління Верховного комісара. Україна. С. 10–11. URL: <https://www.ohchr.org/ru/countries/ukraine>

9. Загальноукраїнська ідентичність – головний об'єкт гібридної війни Росії проти України. *Аналітична записка НІСД*. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2017-12/identitychnist-26c0e.pdf>

10. Злобіна О. Тенденції змін національно-громадянської ідентичності під час війни: наративний аналіз. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2024. № 3. С. 5–24. DOI: 10.15407/sociology 2024.03.005

11. Калакура Я., Калакура О. «Війни ідентичностей» як виклик для українських еліт. *Українська еліта у другій половині XIX – на початку XXI століття: особливості формування, трансформація уявлень, інтелектуальний потенціал. Західні землі. Вибрані проблеми*. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2023. Кн. 1. С. 11–32.

12. Катаєв С. Л. Примушення до ідентичності як технологія гібридної війни (випадок Донбасу). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Сер.: Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи. 2018. № 41. С. 29–34. DOI: 10.26565/2227-6521-2018-41-05

13. Кіндратець О., Сергієнко Т. Особливості формування ідентичності українців в умовах гібридної війни. *Політикус*. 2021. № 1. С. 40–46. DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2021-1.6>

14. Костенко Н. Всередині та поза межами ідентичності в культурному досвіді пандемії та війни. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2022. № 2. С. 5–21. DOI: 10.15407/sociology2022.02.005
15. Коцур В. Українська ідентичність в умовах «гібридної» війни російської федерації проти України. *Соціум. Документ. Комунікація*. Сер.: Історичні науки. 2021. № 1. С. 83–105. DOI: 10.31470/2518-7600-2021-13-83-105
16. Кресіна І. Українська національна свідомість і сучасні національні процеси. Етнополітичний аналіз. Київ : Вища школа, 1998. 391 с.
17. Кулик В. Національна ідентичність у час війни: Україна після російської агресії 2014 та 2022 рр. *Проблеми посткомунізму*. 2023. № 71(4). С. 296–308. DOI: <https://doi.org/10.1080/10758216.2023.2224571>
18. Оцінка впливу війни на людей. Україна. Червень 2023. (2023). UN. URL: <https://www.undp.org/ukraine/publications/human-impact-assessment>
19. Пирожков С., Хамітов Н. Війна і мир в Україні: шляхи до реальної перемоги і розвитку. *Вісник Національної академії наук України*. 2022. № 9. С. 38–49. DOI: <https://doi.org/10.15407/visn2022.09.038>
20. Стародубцева Л. Ирония билингвизма, или жизнь на границах языков. *COLLEGIUM: Міжнародний науково-художній журнал*. 2008. № 22. С. 48–57. С. 49.
21. Степаненко В., Злобіна О., Головаха Є., Дембіцький С., Найдьонова Л. Стрес, спричинений війною, та ресурси соціально-психологічної стійкості: огляд теоретичних концептуалізацій. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2023. № 4. С. 22–39. DOI: 10.15407/sociology2023.04.022
22. Степико М. Т. Виклики та загрози українській ідентичності в умовах російської агресії. *Стратегічна панорама*. 2015. № 1. С. 135–139.

23. Степико, М. Т. Трансформації ідентичностей громадян України в умовах російської агресії. *Стратегічна панорама*. 2022. № 2. С. 76–84. DOI: <https://doi.org/10.53679/2616-9460.2.2022.07>
24. Суспільство, трансформоване війною : аналітична доповідь Київ : НІСД, 2025. 79 с.
25. Черниш Н. Й. Ідентичності в сучасній Україні та стратегії їх вивчення. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/vkhnu/Soc_dos/2011_941/Chernish.pdf (дата звернення: 26.05.2025).
26. Шульга М. Маргінальність як криза ідентичності. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2000. № 3. С. 166–170.
27. Шевченко С. Л. Громадянська ідентичність в емоційних вимірах. *Український соціум*. 2018. № 3. С. 33–61. DOI: <https://doi.org/10.15407/socium2018.03.033>
28. Alexseev M. War and Sociopolitical Identities in Ukraine. *PONARS Eurasia Policy Memo*. 2015. Рерм 392. Retrieved from: https://www.ponarseurasia.org/wp-content/uploads/attachments/Рерм392_Alexseev_Oct2015.pdf
29. Donnan H., Wilson T. M. *Borders: Frontiers of Identity, Nation & State* / Hastings Donnan, Thomas M. Wilson. Berg Publishers, 1999. 196 p.
30. Kulyk V. National Identity in Time of War: Ukraine After the Russian Aggressions of 2014 and 2022. *Problems of Post-Communism*. 2023. July. P. 1 – 13.
31. Nikolaiets Y. The use of mass media content in the russian–ukrainian informational confrontation in 2014–2016. *Humanitarium*. 2018. № 3. P. 117–133.
32. Sasse G., Lackner A. War and identity: the case of the Donbas in Ukraine. *Post-Soviet Affairs*. 2018. № 2–3. P. 139–157.

33. Sasse, G., Lackner, A. (2019). War and state-making in Ukraine: Forging a civic identity from below? *The Ideology and Politics Journal*. 2019. № 1. P. 75–98.
34. Summerfield D. A critique of seven assumptions behind psychological trauma programmes in war-affected areas. *Social Science & Medicine*. 1999. № 48. P. 1449–1462.
35. Wrzosek W. Granica i graniczność jako kategorie myślowe. Między definiowaniem a metaforyzowaniem. Od Cauche’go przez Bachtina do Braudela // Wrzosek W. O myśleniu historycznym. Bydgoszcz: Epigram, 2009. S. 78–88.